

osobinu svakoga povjesničara, na zavidnome nivou. Isto se suzdržao od neke povijesne ocjene Nezavisne Države Hrvatske, puštajući čitaoca da, na temelju predočenih činjenica, sam donese svoj sud. Možda bi mu se ipak moglo prigovoriti da je dao ponešto suviše pojednostavnjenu sliku pojave četničkog pokreta u Hrvatskoj, kao i uloge Komunističke partije Jugoslavije na samome početku narodnooslobodilačkoga pokreta. No, najviše zamjerki ipak treba uputiti izdavaču zbog, čini se, već poslovično velikoga broja štamparskih grešaka. Budući da ova knjiga, po mome mišljenju, u svakome slučaju zaslužuje ponovljeno izdanje, o tome bi svakako trebalo povesti više računa.

Ova je knjiga vrijedna upravo zbog toga što je trezveno bez strasti, tako prisutnih kada se o toj temi govori, izuzetno uspješno, jasno i pregledno predočila unutrašnji ustroj te toliko kontroverzne državne tvorevine koja je, iako je trajala samo četiri godine, u povijesti hrvatskog naroda ostavila tako duboke tragove i posljedice koje taj narod osjeća i danas.

Vladimir Posavec

FRANJO ŠANJEK, CRKVA I KRŠĆANSTVO U HRVATA (SREDNJI VIJEK)

Kršćanska sadašnjost, Biblioteka Priručnici, sv. 22, Zagreb ²1993, str. 629.

Sinteza povijesti kršćanstva i Crkve u Hrvata u srednjovjekovnom razdoblju je drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje knjige koja je pod istim naslovom prvi put objavljena 1988. godine. Ističući u pregovoru drugog izdanja kako je petogodišnji razmak između prvog i drugog izdanja obilježen "razornim oblicima mržnje i uništavanja svega što nosi hrvatsko ime" (VI), autor daje naslutiti da nova knjiga, iako se metodološkim pristupom i tematskom koncepcijom u cijelosti nastavlja na prethodno izdanje, predstavlja dodatni trud i nastojanje da se, unošenjem novih tematskih cjelina i korištenjem najnovijih rezultata historiografije, još više naglasi značenje koje je za hrvatsku povijest srednjega vijeka imala crkva i kršćanstvo na našim prostorima.

U uvodnom poglavlju T. Šagi-Bunića (*Čemu istraživanje povijesti?*) (VII – XXI) upozoreno je argumentima teološke i filozofske znanosti na nužnost istraživanja povijesti te njezino značenje za razumijevanje uloge Crkve i vjere u životu svakog kršćanina.

U odnosu na prethodno izdanje novina je poglavlje *Kršćanstvo u rimskoj Dalmaciji, Iliriku i Panoniji prije doseljenja Hrvata* (XXIII – XLIII). U njemu autor donosi sažet pregled najvažnijih političkih i vjerskih zbivanja na ovdašnjim prostorima od početka kršćanstva do dolaska Hrvata, kada nemaš dio dotada jakih postojećih crkvenih institucija (biskupije u Saloni, Sirmiju, Sisku, Bosni) prekida kontinuitet svoga djelovanja.

Pregled povijesti Crkve i kršćanstva u Hrvata započinje razmatranjem *Metodičkog pristupa u istraživanju i pisanju povijesti i crkve u Hrvata* (3 – 38). Povijesna metodologija u izradbi ove sinteze ovdje je samo nagoviještena kratkim naznakama na načine i mogućnosti vrednovanja povijesne građe te navođenjem osnovnih tema za obradu kojih je nužno korištenje rezultata raznovrsnih znanstvenih disciplina. U sklopu ovog poglavlja napose je dragocjen opsežan pregled izvora i literature iz pojedinih podtema crkvene povijesti u Hrvata (u drugom izdanju dopunjen popisom najrecentnijih radova, str. 38).

Prvi tragovi kršćanstva u Hrvata, proces pokršćavanja (41 – 57), rad prvih slavenskih misionara Sv. Ćirila i Metoda te prvi izvori u Hrvatima kao narodu kršćanske vjere prijelomni su događaji u našoj ranosrednjovjekovnoj povijesti, a pozitivni rezultati cjelokupnog procesa značili su za Hrvate političku i kulturnu afirmaciju u sklopu europskih kršćanskih zemalja srednjega vijeka.

Redovništvo u Hrvata u ranom srednjem vijeku (58 – 79) najagilniji je promicatelj širenja i jačanja kršćanstva na našim prostorima. Navodeći početke djelovanja prvih benediktinskih i cistercijskih zajednica u Hrvata, autor upozorava i na njihov izuzetan doprinos kulturno-umjetničkoj baštini sredine u kojima su djelovali (skriptoriji, glagoljaška književnost, graditeljstvo).

Glagoljsko pismo i narodni književni jezik kao *Ćirilometodska baština u Hrvata* (80 – 102) nastalo je i trajalo na razmeđu europskog Istoka i Zapada, djelujući kao vječno aktualni nositelj europskog jedinstva i kulturni posrednik između Rima i Carigrada. Mogućnošću upotrebe staroslavenskog jezika i glagoljskog pisma u bogoslužju Hrvatska je tijekom svih stoljeća bila jedina zemlja slavenskog svijeta u kojoj je domaći jezik i pismo bilo u službenoj upotrebi. Glagoljaška književnost doživjet će svoj puni procvat upravo u vrijeme pojave tiska, a crkvene knjige otisnute u njihovim tiskarskim radionicama bit će najjača obrana hrvatske pisane riječi i tradicije (103 – 116).

Od političkih zbivanja na hrvatskim prostorima neodvojiva je povijest Crkve u Hrvatskoj u doba narodnih kneževa, kada se dvojba oko prevage utjecaja Rima ili Carigrada raspleće Branimirovim savezom s papom Ivanom VIII. (117 – 131).

Religiozni i socijalni aspekti grgurovske obnove u Hrvatskoj (132 – 142) jedno su od osnovnih obilježja Crkve u Hrvata u XI. st., a crkveni sabor u Splitu (1060. god.), Zvonimirov odnos prema papi i zavjernica najvažniji događaji cjelokupnih gibanja.

Posebno važan aspekt hrvatskog srednjovjekovlja jest uloga Crkve u njegovu kulturnom, prosvjetnom i znanstvenom razvoju (143 – 185). Uz crkvene ustanove vezan je početak školstva, sustavne pismenosti i obrazovanja u Hrvata, a samostanski skriptoriji najjače su žarište književnog i prepisivačkog stvaralaštva hrvatskog srednjovjekovnog društva. Iz toga vremena potječe i nekoliko izrazitih, europskim mjerilima istaknutih hrvatskih intelektualaca, mahom crkvenih osoba (Herman Dalmatin, Pavao Dalmatinae, Monald iz Kopra, Martin iz Zadra, Juraj iz Slavonije, Augustin Kažotić, Ivan Stojković i drugi) koji su svojim djelovanjem, najčešće izvan hrvatskog prostora, dali nemali doprinos razvoju različitih znanstvenih disciplina i prenosili ime svog naroda i domovine širom kršćanske Europe.

Križarski pokret i viteški redovi u Hrvatskoj (186 – 198) važna su epizoda hrvatskog srednjovjekovlja. Prolasci kršćanskih vojski kroz naše krajeve, zabilježeni u putopisnim izvješćima samih sudionika vrijedan su izvor za poznavanje svakodnevlja naših krajeva. Tragičan odjek križarskog prolaza doživio je grad Zadar 1202. god. kada je, za račun Mlečana, osvojen i razoren. Napokon, križarski ratovi donijeli su Hrvatskoj osnivanje, po uzoru na ostale kršćanske zemlje, redova templara i ivanovaca koji su u crkvenom, društvenom i političkom životu Hrvatske imali važnu ulogu.

Poglavlje *Evangelizam i heterodoksnost u crkvi u Hrvata od 12. do 15. stoljeća* (199 – 245), u kojem autor obrađuje postanak, povijesni tijek, nestanak i zasede Crkve bosanske, jedna je od najtemeljitijih cjelina knjige. Sustavno su prikazani korijeni i veze Crkve bosanske s ostalim dualističkim pokretima, osnovna dogmatska načela te političko značenje Crkve bosanske u vrijeme propasti Bosanskog Kraljevstva i islamizacije ovih prostora.

Inkvizicija (246 – 265) u Hrvatskoj obrađena je u kontekstu djelovanja dominikanskog i franjevačkog reda na suzbijanju heretičkih pokreta.

U sklopu poglavlja *Siromasi i siromaštvo u hrvatskom srednjovjekovlju* (266 – 316) autor prikazuje najvažnije punktove djelovanja dominikanaca i franjevaca u Hrvatskoj, podjelu unutar franjevačkog reda (franjevci konventualci, manja braća, kapucini, trećoreci i franjevke) te dopri-

nos dominikanaca razvoju školskog sustava, studija i obrazovanja u Hrvatskoj. Pored navedenih, *Pustinjački redovi u Hrvatskoj* (317 – 323), napose pavlini i augustinci također su odigrali značajnu ulogu u hrvatskoj crkvenoj i kulturnoj povijesti.

Vjerska pouka u Hrvatskoj u srednjem vijeku (324 – 339) sastavni je dio nastojanja Crkve na iskorjenjivanju neprosvijećenosti, a njezina sredstva (propovijedanje, crkvene knjige) bila su nezaobilazna i brižljivo pripreman dio crkvene politike u hrvatskom srednjovjekovnom društvu.

Iskazivanje čina vjere, duhovnost kao sastavni dio vjerskog života pojedinca srednjega vijeka iskazivala se, u skladu s povijesnim vremenom te općim vjerskim gibanjima i prilikama, na različite načine. Jedan od najmasovnijih i u izvorima dobro potkrijepljenih primjera iskazivanja vjere pojedinca su odlasci na hodočašća i osnivanje vjerskih bratovština. U ovom poglavlju autor se osvrće na srednjovjekovne svece i blaženike s hrvatskih prostora, odjeka vjerskog pokreta "devotio moderna" u djelima naših humanista te osnovna obilježja redovničke i laičke duhovnosti u Hrvatskoj (340 – 376).

Obnova crkve, pokušaji kršćanskog ujedinjenja i prevladavanja krize održavanjem općih crkvenih koncila, obilježja su crkvene povijesti XV. st. Nemali doprinos ovim cjelokupnim zbivanjima dali su svojim radom Hrvati Ivan Stojković i Andrija Jamometić (377 – 387). Razmatranjem odjeka Bazelskog sabora na pitanja bosansko-humskih krstjana, djelovanja Ivana Kapistrana i pojave husita u Hrvatskoj, obrađen je problem *heterodoksnog kršćanstva u našim krajevima potkraj srednjeg vijeka* (388 – 401).

Poglavlje *Mjesto i značenje knjige u Hrvata na prijelazu iz srednjeg u novi vijek* (402 – 420) u kojem je sadržan pregled prvih javnih i privatnih knjižnica, tiskara i izdavača u Hrvatskoj, završava prvo izdanje sinteze. U dopunjenom izdanju kao dodatak objavljena su još četiri poglavlja. U prvom (*Žena u hrvatskom srednjovjekovlju*, 505 – 528) autor upozoravanjem na osnovne aspekte spominjanja i djelovanja žene u različitim aspektima života srednjeg vijeka, otvara metodološko pitanje pristupa i načina istraživanja položaja žene, ali i seksualnosti, braka, obitelji, djece i odgoja u hrvatskom društvu prošlih stoljeća.

Dodatak *Hrvati, židovstvo i islam* (529 – 542) obrađuje hrvatske veze i prožimanja sa židovskom i islamskom kulturom, društvima i religijom, nazočnost Hrvata u arapskom svijetu (Dalmatinac Djawhar, Hrvati u Andaluziji) te se još jednom vraća na problem islamizacije Bosne nakon osmanlijskog osvajanja.

Ivan Stojković i Marko Marulić prikazani su kao najistaknutiji predstavnici odjeka, ali i utjecaja Hrvata na europski humanizam i duhovna gibanja (543 – 556).

U posljednjem poglavlju *Mjesto teološkog studija u povijesti hrvatskog školstva* (557 – 568) autor upozorava na značenje i doprinos pojedinih crkvenih učilišta na cjelokupan razvoj i unapređivanje školstva i obrazovanja u Hrvatskoj.

Kao poseban prilog knjiga sadržava opsežan kronološki pregled najvažnijih događaja u crkvenoj povijesti Hrvata, donesen usporedo s podudarnim zbivanjima u svijetu i u političkom razvoju Hrvatske (421 – 507), popis karata (569 – 570), kazalo etničkih, osobnih i zemljopisnih imena (571 – 601), predmetno kazalo (601 – 620) i sadržaj (621 – 629). Svako poglavlje popraćeno je dodacima s odlomcima najzanimljivijih vrela koja se odnose na navedenu temu, izborom najvažnije literature te bogatim ilustrativnim, tabelarnim i kartografskim materijalom.

Povijesni pregled djelovanja Crkve u hrvatskom srednjovjekovlju više je nego dragocjen i nezaobilazan priručnik kako za istraživače različitih aspekata hrvatske povijesti srednjega vijeka tako i šire čitateljstvo koje o počecima i razvoju kršćanstva i Crkve u Hrvata želi saznati nešto više. Djelu osobitu vrijednost daje nastojanje autora da povijest Crkve i kršćanstva na našim prostorima uklopi u šira politička, društvena i kulturna događanja na europskim, ali i hrvatskim prostorima. Iščitavanjem povijesnog djelovanja Crkve u Hrvata u srednjem vijeku još nam bližom i stvarnijom postaje činjenica o stoljetnoj prožetosti i jedinstvenosti povijesti hrvatskog naroda s vlastitom Crkvom i vjerom. Napokon, zasade srednjovjekovne crkvene povijesti i

kulture u Hrvata konstanta su koja je i u najnovijem vremenu, svim nedaćama i zlogukim silama tame usprkos, trajno izvorište i snaga hrvatske opstojnosti i identiteta.

Lovorka Čoralić

ŠIME ŽUPANOVIĆ, RIBARSTVO DALMACIJE U 18. STOLJEĆU, Split 1993, str. 387.

Doselivši se iz dubina stare kontinentalne postojbine na obale Jadranskog mora, Hrvati su stali u red pomorskih naroda, barem jednim dijelom orijentiranih prema moru. A jedna od osnovnih aktivnosti vezanih uz more jest ribolov. Suočeni s neplodnim krševitim zaleđem, Hrvati Dalmacije se okreću moru koje pruža bogate izvore hrane siromašnim i često gladnim stanovnicima. Najstariji dokument koji spominje ribarstvo Dalmacije jest jedna isprava, sačuvana u prijepisu iz 11. ili 12. stoljeća, kojom zadarsko plemstvo daruje samostanu Sv. Krševana svoje ribarske "pošte" kod Molata i Dugog otoka, a datirana je godinom 995. Toj tisućljetnoj povijesti ribarstva Hrvata (995 – 1995) posvetio je Šime Županović svoju monografiju *Ribarstvo Dalmacije u 18. stoljeću, s posebnim osvrtom na rezultate suvremenih istraživanja*. Knjiga je plod autorovih dugogodišnjih istraživanja na polju ribarstva, koje sada osvjetljava u povijesnom okviru, analizirajući tendencije njegova razvoja u "posljednjem ali i najgorem" stoljeću mletačke vladavine nad Dalmacijom.

U *Uvodu* (11 – 20) autor ukratko analizira stanje ribarstva u vrijeme početka njegova propadanja. Županović smatra da uzroke uspona i pada ribarstva Dalmacije u 18. st. treba tražiti u socijalno-ekonomskim, a ne biološkim faktorima. U prošlosti je za ribarstvo bila karakteristična nesigurnost i povremenost. Pučanstvo se okretalo moru kad je, osobito zbog turskih osvajanja, dolazilo do krize u drugim privrednim djelatnostima. Sezonski lov na plavu ribu od proljeća do jeseni i spomenuta okazionalnost dovode do toga da je vrlo malo profesionalnih ribara, a orijentacija na jednu vrstu ribe proizvodi monopol trgovaca nauštrb samih ribara. Težnja za profitom povlači za sobom još jaču ekonomsku diferencijaciju i eksploataciju najamne radne snage u ribolovu. Dakle, osim tehničke zaostalosti i sezonskog karaktera proizvodnje, glavni uzroci opadanja ribolova nalaze se i u ekonomici ribolova i odnosa na ribolovnom tržištu i tržištu ribolovnih sredstava.

U prvom dijelu, *Eksploatacija ribljev fonda* (23 – 32), Županović govori o biološko-ekonomskim odnosima eksploatacije ribljev fonda. Suočena s neosnovanošću početnog mišljenja o neiscrpljivosti mora, praksa od ribarstvene znanosti traži odgovore na pitanja u vezi s utjecajem ribolova i drugih faktora na količinu i sastav ekonomski važnih vrsta riba u moru. Osnovno pitanje prelova, tj. prekomjernog ulova, traži odgovore koji su različiti s obzirom na onog koji ga postavlja. Zadatak je ribolovstvene biologije da odgovori na pitanje da li se lovi više riba nego što se one mogu razmnožavanjem nadoknaditi. Granice ekonomskog prelova, pak, variraju s tržišnim cijenama ribe, zakonom ponude i potražnje, operativnim troškovima i dr. Prekoračenje ulova dovodi do opadanja ribljev stocka, dakle i profita, tj. do nerentabilnosti, pa i ekonomisti teže pronaći optimalni ulov. Svoj optimum postavlja i praktični ribar koji također teži za profitom. Zbog svega toga, najaktualnije je pitanje regulacije ribolova.

Najveći dio knjige, gotovo polovina (37 – 202), posvećen je analizi *ribarstva do propasti Mletačke Republike (1797)*, a pažnja je posvećena pelagičkom ribolovu, dubinskom ribolovu i koraljarstvu.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 100 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošćeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1995.

Uvez: GRAFOUVEZ, HBZ 41 – Velika Gorica